

SECTION VIII. INSTITUTE OF LAW ENFORCEMENT, JUDICIAL SYSTEM AND NOTARY

[DOI 10.36074/logos-18.08.2023.22](https://doi.org/10.36074/logos-18.08.2023.22)

«СПРАВА ПРО ПАТОКУ» - ПЕРШИЙ РЕЗОНАНСНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ЗЛОЧИН В ДЕОКУПОВАНОМУ ХАРКОВІ (1943 Р.)

ORCID ID: 0000-0002-4811-4520

Ярмиш Олександр Назарович

д-р. юрид. наук, професор,
провідний науковий співробітник
Державний науково-дослідний інститут МВС України

ORCID ID: 0000-0002-6046-0178

Греченко Володимир Анатолійович

д-р. іст. наук, професор,
завідувач кафедри соціально-гуманітарних
дисциплін факультету №6
Харківський національний університет внутрішніх справ

УКРАЇНА

Як вважають сучасні історики, місто Харків було повністю звільнено від німецько-нацистської окупації 29 серпня 1943 р., а не 23 серпня, як це відзначають зараз офіційно [1]. Харків в результаті війни виявився одним з найбільш зруйнованих міст в Європі. Було знищено півтора мільйона квадратних метрів тільки житла [2]. На 1 травня 1941 р. населення міста складало 901 000 осіб, після звільнення (за різними оцінками) від 150 до 220 тис.осіб. [3].

Разом з радянськими військами до міста повернулися і органи охорони правопорядку, які відразу ж почали протидіяти різним видам злочинності, в т.ч. економічній. Однією з перших справ Харківського відділу боротьби з розкраданням соціалістичної власності була так зв. «Справа про патоку», розслідування якої розпочалося в перші ж дні деокупації. Про обставини цієї справи ми дізналися з «Довідки про викриття групи розкрадачів соціалістичної власності в системі Харківського Бурякоцукортресту», яку підписав тодішній нарком внутрішніх справ УРСР В.С. Рясной і адресував її секретареві ЦК КП(б)У Д.С. Коротченку та заступнику Голови Ради народних комісарів УРСР К.С. Караваєву. Вона була віднайдена авторами даної статті в Галузевому державному архіві СБУ. [4, арк. 49-58]. У ній вказувалося, що відділом БРСВ Управління міліції НКВС УРСР 15 вересня 1943 р. була затримана власниця приватного буфету Будько за купівлю у військовослужбовців вкраденої просолоної риби у кількості 3 бочки. Частину цієї риби, біля 175 кг, Будько продала спекулянту Куличку-Павленку, за третину риби він заплатив їй грошима, а за інше – самогоном з розрахунку 700 руб. за літр. Проведеним обшуком на квартирі Куличка-Павленка було знайдено самогонний апарат, закваску і патоку. На допиті він показав, що патоку у кількості 223 кг за ціною 270

руб. за кг він купив у співробітника Харківського Бурякоцукортресту і значну частину використав для самогоноваріння[4, арк. 50].

24 серпня 1943 р. з Куп'янська до Харкова прибула група працівників цього тресту на чолі з його директором С.В. Кудрею і розпочала реєстрацію колишніх співробітників тресту, які залишалися в окупації. У одного з таких співробітників – Ф.В. Атаманенка, який служив під час окупації в Харківському окружному управлінні цукрової промисловості, виявилось три бочки патоки, що належала тресту. Ця патока начальником фінчастини тресту А.І. Олофінським була прихована від обліку і перенесена на зберігання у підвал квартири завгоспа тресту Ф.І. Пашнєва. З 28 серпня по 2 вересня 1943р. вказана патока Олофінським у злочинній змові з бухгалтером тресту Шаркевичем через завгоспа Пашнєва і референта тресту Хижного, була продана ринковим торговкам Білоусовій, Морозовій та іншим.

Ф.В. Атаманенко показав, що «у нього на квартирі знаходився начальник Головцукру, а з ним ще три особи, я їм відпустив 9 л горілки для «обідів» за розпорядженням Олофінського. Коли вони відїжджали у Москву, то взяли з собою ще 3 л горілки. грошей ніяких не платили і ніяких документів не оформлювали. У мою неофіційну комору Аверчуком було складено 4 мішки борошна, яке привезли з Куп'янська, 40 кг пшона, 30 кг цукру, ящик цукерок. Пізніше – ще 3 мішки борошна. Усі ці продукти приймалися мною без якихось документів» [4, арк. 51].

Для розуміння ситуації наведемо деякі ціни в Харкові влітку 1943 року. У цей час кілограм сала коштував 1200 руб., хліб житній за 1 кг - 115 руб., картоплі – 33 руб., цукру – 500 руб. Літр соняшникової олії коштував 460 руб., молока – 65. Вони перевищували довоєнний рівень у 18 разів (у тому числі по хлібу у 34 рази, картоплі – у 20 разів, щодо молочних продуктів – у 19,7 разів). Півлітрівка горілки до війни коштувала 11,5 рубля, а під час неї до 500 і вище). Середня зарплата по Харкову тоді становила близько 550 руб. [5]. Треба сказати, що у спогадах людей, які жили в той час, із продуктів найчастіше називаються хліб та горілка. Про значення хліба в роки війни говорити і не доводиться, а горілка зазвичай відігравала роль не тільки товару споживання, та й грошової одиниці, як і багато років потому. Про деякі ринкові ціни мова буде йти далі у статті.

З грошей, отриманих від продажу 3 бочок патоки, 6000 руб. було витрачено на харчування співробітників тресту, що прибули з Куп'янська, в т.ч. директора Кудрі. 58 тис. рублів було покладено у «чорну касу» і передано для зберігання в квартиру бухгалтера Волковицької. Усі інші гроші присвоєні ініціаторами та учасниками продажу патоки. Олофінський на допиті показав: «Собі залишив 15,5 тис. рублів, які використав для особистого харчування, а також для харчування Кудрі та інших співробітників тресту. Шаркевич з тих грошей, що були передані Волковицькій, купляв на базарі постільні принадлежности та приладдя для квартир, в т.ч. для себе, Кудрі та інших. Мені обіцяли виписати патоку замість речей, оскільки я місцевий житель і речей не потребував» [4, арк. 52].

На початку вересня 1943 р. на склади тресту почала завозитися патока з Пархомівського та Гутянського цукрових заводів. Ця патока зі складів зразу продавалася приватним особам за ціною 200-270 руб. за кг. З 1 по 18 вересня 1943 р. завбазами тресту Нагорним та завскладом Герасименком було продано 2 тони патоки на загальну суму 500 тис. рублів. Продана патока через спекулянтів потрапляла до самогонщиків. Ніякими документами це не оформлювалося. 63125 руб. було використано на купівлю речей для квартир

деяких співробітників тресту, господарські та канцелярські товари та ремонт гуртожитку тресту. З цих грошей також була зроблена виплата за вставлення скла у вікна будинку тресту приватній особі – скляру Єрмакову. (До речі, в той час, у напівзруйнованому місті, це була одна з найвитребуваніших послуг). Єрмаков пояснив, що склив не лише вікна в будинку тресту, але й у приватних оселях керівних працівників тресту, в тому числі будинку теці Олофінського та двох його будинках. Отримав 5 тис.руб. від Олофінського та 15 тис. від касира тресту. За скління вікон тресту він одержав 550 кг патоки та 20 тис. руб., а якщо перевести на гроші, то, за його підрахунками, це виходило 164 025 руб. [4, арк. 54].

10 вересня 1943 р. старший агроном Пархомівського цукрозаводу Левченко привіз до Харкова і передав агенту треста Кодничанському 2 бочки патоки вагою біля 500 кг, - з них одну він продав уже згадуваному Куличку-Павленку за 61 тис. руб., а другу – невстановленій особі. З отриманих грошей Кодничанський дав Левченку 54 тис. рублів, а ще за 7 тис. купив для нього на базарі шкіряний костюм. Він також купив на базарі відріз сукна за 6 тис. руб. для директора Пархомівського цукрозаводу Бака. Слідство встановило, що на цьому заводі практикувалося виготовлення самогону для різних обмінних операцій, в т.ч. для придбання бензину у військовослужбовців для проїзду до Харкова. Цим займалася прибиральниця заводу Гончаренко, яка отримала для цього 300 кг патоки і вигнала з неї 100 л самогону. 11 вересня 1943 р., вже після продажу великої партії патоки приватним особам, директор тресту Кудря написав начальнику Головцукру наркомату харчопрому СРСР Сторожуку доповідну, де прохав виділити у його розпорядження 12 тон патоки для ремонту будинку та приміщень тресту, купівлі меблів та інших невідкладних витрат щодо відновлення господарства та видачі одноразової допомоги співробітникам [4, арк. 55]. Сторожук такий дозвіл надав. Але у ньому не вказувалося, якою повинна була бути форма реалізації патоки та порядок її витрати: як стимул для робітників чи розрахунок за певну роботу, враховуючи, що заводська вартість патоки складала 49 руб. за 1 т, а ринкова – 200-250 тис.

Слідство встановило: у результаті прямого розкрадання, а також незаконних операцій з патокою, було незаконно отримано 700 000 руб. Ці гроші, в основному, працівниками тресту були присвоєні, оскільки виправдальних документів на їхню витрату не було, за винятком розписок, які були оформлені не належним чином, на суму 100 тис. руб. Метод реалізації патоки призвів до розкрадань та постачання сировини самогонщикам. Своєчасним розкриттям справи було попереджено подальше розкрадання патоки, а також присвоєння великих сум грошей.

У справі були заарештовані: Олофінський Андрій Іларіонович, 1901 р. народження, до лютого 1943 р., під час окупації, працював головним бухгалтером в окружному управлінні цукрової промисловості. Згодом евакуювався разом з частинами Червоної армії в Куп'янськ, після повернення в Харків був призначений начальником фінчастини тресту. Обвинувачувався у присвоєнні 45 тис. руб. Пашнєв Федір Іванович, 1888 р народження, у 1930 р. був розкуркулений, висланий на 5 років у Вологодську обл., звідки втік. Під час окупації працював двірником будинку окружного управління цукрової промисловості. За результатами обшуку у нього було знайдено 78 тис. руб. та 7 л спирту. Нагорний Михайло Спиридонович, 1901 р. народження. Під час окупації працював завідувачем базою окружного управління цукрової промисловості, після звільнення Харкова був призначений на аналогічну посаду. Під час обшуку у нього було знайдено 5 тис. руб. і 50 кг патоки. Хижний

Микола Харитонович, 1900 р. народження. Під час окупації працював референтом окружного управління цукрової промисловості, після звільнення Харкова був призначений на аналогічну посаду. Обвинувачувався у присвоєнні 27500 руб., привласнених після продажу патоки. Кодничанський Абрам Павлович, 1888 р. народження син куркуля. Під час окупації працював завідувачем швейною майстернею Пархомівського цукрового заводу. після звільнення Харківщини – агентом з постачання Пархомівського цукрового заводу. Зізнався у присвоєнні 18800 руб., які отримав після продажу патоки. Куличко-Павленко обвинувачувався в тому, що купив 250 кг заздалегідь вкраденої патоки. Обвинувачений Шаркевич за клопотанням наркомхарчопрому СРСР, згідно розпорядження прокурора УРСР, з-під варти був звільнений [4, арк. 58].

Як бачимо, міліція у перші ж дні після повернення до Харкова спрацювала швидко, оперативно та результативно. Була викрита ціла група розкрадачів «соціалістичної власності», яка, зловживаючи своїм службовим становищем та скориставшись величезним дефіцитом продуктів, продавала спекулянтам та приватним особам патоку, привласнюючи отримані від цього кошти. Але треба відзначити, що частина цих коштів була використана для ремонту приміщень, що належали державному тресту. Разом з тим, не був притягнений до відповідальності директор тресту Кудря, з відома якого здійснювався продаж патоки та який теж використав виручені гроші для власних потреб. Чомусь був звільнений від відповідальності бухгалтер тресту Шаркевич, який, як свідчить цитована довідка, був у злочинній змові з Олофінським та купував на базарі речі особисто для себе на гроші, отримані від продажу патоки. Можна тільки висловити припущення, що він чимось догодив комусь у наркомхарчопромі СРСР, який клопотався за нього перед прокурором УРСР і останній визнав ці клопотання аргументованими. Для інших же фігурантів цієї справи, солодка патока виявилася гіркою – вони були позбавлені волі та життя їхнє істотно змінилося.

Список використаних джерел:

- [1] Парамонов Андрій. Як звільняли Харків у серпні 1943 -го. URL.:<http://www.otkudarodom.ua/ru/yak-zvilnyali-harkiv-u-serpni-1943-go>
- [2] Пам'ятки Другої світової війни. URL.:<http://www.spadschina.kh.ua/%.html>
- [3] Історія Харкова 1941-1945 рр. URL.: <http://www.litopys.com.ua/places/istoriya-kharkova-khronologiya-rozvytku/istoriya-kharkova-1941-rik/>
- [4] Галузевий державний архів Служби безпеки України (ГДА СБУ). Ф.16. Спр. 534. Арк. 49-58.
- [5] Німецька окупація Харкова. URL.: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>